

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ВОДИЧ

ЗА НАСТАВНИКЕ ТИПИЧНИХ
ШКОЛА ЗА РАД СА УЧЕНИЦИМА
СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

2023.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ВОДИЧ ЗА НАСТАВНИКЕ ТИПИЧНИХ ШКОЛА ЗА РАД СА УЧЕНИЦИМА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

ИНТЕЛЕКТУАЛНА ОМЕТЕНОСТ
ОШТЕЋЕЊЕ СЛУХА
ДИСЛЕКСИЈА,ДИСГРАФИЈА,ДИСКАКУЛИЈА

2023.

Овај пројекат је финансиран уз подршку Европске комисије (пројекат „Упознај ме да би ме научио“ бр: 2021-2-RS01-KA210-SCH-000048967) . Ова публикација одражава ставове само аутора, а Европска Комисија се не може сматрати одговорном за било какву употребу која може бити направљена од информација садржаних у њој.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

У изради овог водича у оквиру Еразмус + пројекта „Упознај ме да би ме научио“ бр: 2021-2-RS01-KA210-SCH-000048967 учествовали су пројектни тимови из:

**Школа са домом за ученике
оштећеног слуха и говора
„11. мај ”**

1. Драгана Ковачевић
2. Јован Гавриловић
3. Јелена Стругар
4. Светлана Првуловић
5. Никола Станојевић
6. Драгана Поповић
7. Иван Петровић
8. Катарина Стојковић
9. Слободан Филиповић

**Liceul Tehnologic Special pentru
Deficienti de Auz**

1. Ofelia Amalia Radu
2. Gabriela R. Chirteş
3. Dorina Elena Chira
4. Mihaela Coca
5. Ovidia Moraru
6. Ramona Trâncă
7. Anca Chifor

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

УВОД

Овај Водич је настао у оквиру Еразмус + пројекта „Упознај ме да би ме научио“ који је реализован у периоду од априла 2022. године до фебруара 2023. године. У креирању водича учествовале су Школа са домом за ученике оштећеног слуха и говора „11. Мај“ из Јагодине и партнерска школа из Румуније „Liceul Tehnologic Special pentru Deficienti de Auz“ из Клужа.

Главни циљеви пројекта су изградња партнерства између две школе у циљу подршке образовању ученика са сметњама у развоју из Србије и Румуније и унапређење инклузивног модела основношколског образовања у две земље развојем компетенција наставника у редовним основним школама за рад у инклузивном образовном моделу.

Истраживање које смо спровели у оквиру пројекта показало је да је већина наставника, учитеља, педагога и психолога из типичних школа спремна за рад са децом која имају различите врсте посебних образовних потреба, али им је неопходна подршка и оснаживање.

Објављивањем водича желимо да пренесемо дугогодишња искуства стручњака у раду са ученицима са сметњама у развоју. На овај начин желимо да дамо пуну подршку развоју инклузивног образовног система и да помогнемо свима који су спремни да унапреде свој рад са ученицима са сметњама у развоју. Свесни чињенице да је инклузија континуирани процес путем ког се изграђује инклузивна култура, политика и пракса, кроз пројекат „Упознај ме да би ме научио“ желимо да дамо мали допринос овој иницијативи.

Садржај

I ИНТЕЛЕКТУАЛНА ОМЕТЕНОСТ	9
СХВАТАЊА ПОЈМА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОМЕТЕНОСТИ.....	10
КАКО ПРЕПОЗНАТИ ДЕТЕ СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ.....	12
Карактеристике деце са интелектуалном ометеношћу.....	12
Лака интелектуална ометеност.....	13
Умерена интелектуална ометеност.....	14
Тешка интелектуална ометеност.....	14
Дубока интелектуалне ометеност.....	15
КАРАКТЕРИСТИКЕ УЧЕЊА УЧЕНИКА СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ.....	16
СМЕРНИЦЕ ЗА РАД.....	19
Приступ ученицима са сметњама у развоју (Подизање свести наставника).....	19
Подизање свести код другова из разреда и њихових родитеља о прихватању различитости/ Препоруке за припрему ученика да дочекају друга или другарицу са интелектуалном ометеношћу.....	20
Наставни прступи за децу са интелектуалном ометеношћу.....	22
Успешна настава за ученике са ИО, између осталог, подразумева:.....	23
Прилагођавања у учионици.....	26
Идентификовање потреба ученика са сметњама у развоју/њихових родитеља – препоруке.....	29

Које су потребе ученика са интелектуалном ометеношћу?	29
Потребе родитеља ученика са сметњама у развоју.....	30
Родитељи/старатељи биће оснажени:.....	31
Упут.....	32
<i>Литература</i>	33

II ОШТЕЋЕЊЕ СЛУХА.....35

Дефиниција оштећења слуха.....	36
Подела слушних оштећења и њихове карактеристике.....	37
Према примарним узроцима који доводе до оштећења или губитка слуха	37
Према времену настанка у односу на успостављање функције говора.....	37
Према степену (јачини),.....	37
Према месту настанка.....	38
Психосоцијалне карактеристике деце оштећеног слуха.....	40
Неке од психолошких карактеристика деце оштећеног слуха су:	42
Приступ ученицима оштећеног слуха (Подизање свести наставника).....	43
Подизање свести код другова из разреда и њихових родитеља о прихватању различитости / Препоруке за припрему ученика да дочекају друга или другарицу са интелектуалном ометеношћу.....	45
Наставни прступи за децу оштећеног слуха у учионици.....	47

Идентификовање потреба ученика оштећеног слуха/ њихових родитеља – препоруке.....	51
Које су потребе ученика са оштећењем слуха?	51
Потребе родитеља ученика оштећеног слуха	52
Родитељи/старатељи биће оснажени.....	53
Осврт на инклузивно образовање.....	54
<i>Литература:</i>	56

III ДИСЛЕКСИЈА, ДИСГРАФИЈА ДИСКАЛКУЛИЈА.....57

Приступ ученицима са сметњама у развоју (подизање свести наставника.....	58
Подизање свести код другова из разреда и њихових родитеља о прихватању различитости / Препоруке за припрему ученика да дочекају друга или другарицу са потешкоћама (дислексија, дисграфија итд.).....	60
ДИСЛЕКСИЈА.....	62
Шта је дислексија?	62
Како настаје дислексија?	62
Како препознати дислексију?.....	63
Дијагностика и смернице за рад са дететом са дислексијом.....	64
Смернице за рад за са децом која имају дислексију:	65
Какав исход можемо да очекујемо?.....	67
ДИСГРАФИЈА.....	68

Шта је дисграфија?	68
Како настаје дисграфија?	69
Према узроку настанка	69
Дисграфије су класификоване у 4 основне групе	69
Према нивоу изражености	70
Како препознати дисграфију?	71
Смернице за рад са дететом са дисграфијом	72
Шта није дислексија и дисграфија?	74
ДИСКАЛКУЛИЈА.....	75
Шта је дискалкулија?	75
Како настаје дискалкулија и у којим се облицима јавља?	75
Како препознати дискалкулију?.....	76
Смернице за рад са децом која имају дискалкулију	78
Активности које родитељи могу да спроводе:	79
Идентификовање потреба деце са сметњама у развоју и њихових родитеља – препоруке.....	80
<i>Литература.....</i>	<i>84</i>

I

ИНТЕЛЕКТУАЛНА ОМЕТЕНОСТ

СХВАТАЊА ПОЈМА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОМЕТЕНОСТИ

У савременој литератури као и у пракси често се за означаваше интелектуална ометеност користи термин ментална ретардација, ипак већина стручњака сматра да је интелектуална ометеност прикладнији термин, па је из тог разлога све чешће у употреби.

Интелектуална ометеност је у Меѓународној класификацији болести, повреда и узрока смрти (ICD-10) дефинисана као: стање заустављеног или непотпуног психичког развоја, које се нарочито карактерише поремећајем оних способности које се појављују током развојног периода и које доприносе општем нивоу интелигенције, као што су когнитивне, говорне, моторне и социјалне способности (WHO, 1993). ICD-10 разликује лаку, умерену, тешку и дубоку интелектуалну ометеност. Лака интелектуална ометеност има удео од 85% у укупној популацији особа са интелектуалном ометеношћу и карактерише је IQ – између 50-69. Особе са умереном интелектуалном ометеношћу чине 10% укупне популације особа са интелектуалном ометеношћу, а њихов IQ је између 35-49. Око 3-4% популације са интелектуалном ометеношћу чине особе са тешком интелектуалном ометеношћу са IQ-ом између 20-34, док је IQ код дубоке интелектуалне ометености испод 20, и она има удео у укупној популацији особа са интелектуалном ометеношћу од 1% до 2% (WHO, 1993).

У петом издању Дијагностичко-статистичког приручника за менталне поремећаје (DSM-V) Америчког удружења психијатара, интелектуална ометеност означава значајно испод просечно

интелектуално функционисање, праћено значајним ограничењем адаптивног функционисања пре 18. године.

Дијагностички критеријуми интелектуалне ометености према ДСМ 5 су:

- 1) Значајан дефицит у интелектуалном функционисању, где је коефицијент интелигенције (IQ) приближно 70 или нижи.
- 2) Дефицит у адаптивном функционисању, који доводи до тога да особа не испуњава развојне и културне стандарде по питању самосталности и друштвене одговорности. Потребно је да дефицит у адаптивном функционисању ремети једну или више свакодневних животних активности, као што су: комуникација, брига о себи, слободно време, итд.
- 3) Почетак пре осамнаесте године (APA, 2013).
- 4) Према дефиницији Америчке асоцијације за интелектуалне и развојне тешкоће (AAIDD), интелектуалну ометеност (ИО) карактеришу значајна ограничења, како у интелектуалном функционисању тако и у адаптивном понашању, што се испољава у концептуалним, социјалним и практичним адаптивним вештинама. Ова ометеност настаје пре осамнаесте године живота (AAIDD, 2010 према: Glumbić i Tamaš, 2015). Према овој дефиницији ометеност се сагледава у контексту карактеристика личности, фактора средине и потребе за индивидуализованом подршком, што доводи до мултидимензионалног приступа феномену ИО.

КАКО ПРЕПОЗНАТИ ДЕТЕ СА ИНТЕЛЕКТУЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

Карактеристике деце са интелектуалном ометеношћу

Деца са интелектуалном ометеношћу (ИО) суочавају се са многим потешкоћама. Нека одступања од типичног развоја јављају се већ током раног детињства. Неки се могу уочити тек када дете пође у школу и сусретне се са новом врстом задатака и изазова. Ипак, могу се издвојити неки од најчешћих тешкоћа који се уочавају код деце са оваквом врстом сметњи:

- ¶ кашњење у окретању на бок, седењу, пузању и проходавању у односу на очекивано,
- ¶ кашњење у проговарању и проблеми са говором,
- ¶ тешкоће у памћењу,
- ¶ проблеми са пажњом,
- ¶ тешкоће у логичком повезивању узрочно последичних односа,
- ¶ тешкоће у логичком размишљању и решавању проблема,
- ¶ проблеми у понашању као што су тантруми (испади беса),
- ¶ емоционалне тешкоће,
- ¶ сензомоторни дефицити.

Лака интелектуална ометеност

Лака интелектуална ометеност се обично препознаје када крене у школу. Приликом обављања школских задатака могу показати потешкоће у говору, читању и писању, углавном те потешкоће нису у великој мери упадљиве код ове деце. Сметње које се јављају у обављању школских задатака су видљивије када је дете под стресом и тада му је потребна подршка и помоћ одрасле особе. Сметње у интелектуалном развоју постају очигледније како школски и социјални захтеви постају комплекснији.

Интересантно је то да се код многих особа са лаком интелектуалном ометеношћу, интелектуални учинак повећава са годинама. Многи од њих, након завршетка школовања, могу у одраслом добу да брину сами о себи и да сасвим добро функционишу у заједници.

Истраживања су показала да је лака интелектуална ометеност најчешће повезана са **психолошким и социокултуралним чиниоцима** као што су:

- ¶ нестимулативна средина током раног детињства,
- ¶ неадекватна интеракција између родитеља и детета,
- ¶ недовољно прилика за учење.

Важно је да родитељи са својим дететом од најранијег детињства имају квалитетну интеракцију тако што ће му пружити довољно стимулуса. То не подразумева ништа више од уобичајене

изложености различитим бојама, облицима, осветљењима, текстурама и слично.

Поред претходно наведених утицаја на интелектуални развој детета, морају се узети у обзир и биолошки фактори који доводе до лаких сметњи у интелектуалном развоју. Под овом групом фактора подразумевају се **лоша или недовољна исхрана мајке током трудноће или коришћење алкохола и дрога**, који могу умањити интелектуални потенцијал детета.

Умерена интелектуална ометеност

Деца која припадају овој групи показују јасна одступања у развоју говора. Начин комуникације ове деце је поједностављен и често потпомогнут гестовима, а показују одступања и у игри у предшколском узрасту. Током школовања се могу приметити одложено стицање способности читања, нумеричких способности и отежано прилагођавање.

Ипак, у одраслом добу особе са умереним нивоом интелектуалне ометености могу да развију задовољавајући ниво комуникационих вештина, могу да брину о себи, да раде различите неквалификоване или полуквалификоване врсте послова и функционишу у заједници, углавном уз супервизију.

Тешка интелектуална ометеност

Деца која припадају овој групи показују тешкоће у базичним сензомоторним и комуникационим способностима још у раном

детињству. Многи од њих такође показују знаке неуролошке дисфункције и постоји повишен ризик од можданог удара.

Током периода школовања, разне сметње су још видљивије. Говор је неразвијен и отежан, а комуникација је проста и ограничена, при чему је боље разумевање него продукција.

Неопходна је свакодневна подршка, а у каснијем у животном добу могу обављати једноставне задатке у организованом и безбедном окружењу. Могу функционисати у заједници уколико живе са породицом или у специјализованим установама у којима је обезбеђена адекватна брига.

Дубока интелектуалне ометеност

Овај ниво интелектуалних сметњи региструје се већ на рођењу или у раном детињству. Са адекватним приступом, бригом и тренингом, особе са дубоком интелектуалном ометеношћу могу да усвоје базичне вештине као што су ходање, (рудиментаран) говор и самостално храњење. Веома често су интелектуални дефицити овог нивоа део неког синдрома.

Неопходна је структурисана средина са сталном подршком и надзором.

КАРАКТЕРИСТИКЕ УЧЕЊА УЧЕНИКА СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

Ученици са ИО имају смањен опсег пажње. У настави је важно пратити следеће смернице:

- потребно је усмеравати пажњу детета на нове или критичне садржаје,
- на почетку треба уклонити стимулусе који могу одвлачити пажњу ученика,
- награђивати ученика за усмереност на задатак,
- током времена повећавати тежину задатка.

Ученици са ИО имају лошије запамћивање од вршњака, а што је тежина интелектуалне ометености већа, лошија је и меморија. Овим ученицима је потребно више времена него деци типичног развоја да би достигли ниво аутоматизације, те су стога мање способни да се изборе с великом количином информација у датом времену.

Потребно је информације уситнити, прелазити их у малим корацима и увежбавати их у смисленим активностима. Краткотрајну меморију побољшава директно подучавање, понављање и увежбавање процедура. Памћење уопште се побољшава вербализовањем активности. Сликовни приказ активности је форма визуализације у којој се ученик обучава да га слика асоцира на задатак или догађај. Груписање је такође начин којим се побољшава памћење и призивање информација. Материјал се може груписати: просторно (различити облици визуелне организације), временски (са паузама између појединих

делова), перцептуално (одређени делови су наглашени обликом или конфигурацијом) и категоријално (садржај или сличности међу ајтемима). Материјал се може груписати и на друге начине: према физичкој сличности (нпр. по боји), функцији (нпр. делови одеће), концептуално (нпр. биљке, животиње)... Груписање по физичкој сличности је најједноставније, а са порастом менталног узраста ученика користе се и напредније стратегије.

Поред поменутих, наставне технике које поспешују призивање информација обухватају:

- организовање материјала у сегменте који имају значење,
- коришћење поткрепљивања и подстицаја при упамћивању,
- моделовање коришћења одговарајућих стратегија,
- коришћење понављања и увежбавања,
- подсећање и охрабривање деце да користе стратегије понављања.

За учење су важни и процеси у којима свесно одређујемо потребу за стратегијом, анализу проблема, предвиђање исхода различитих активности, избор стратегија при решавању проблема и праћење напредовања ка одабраном решењу. Генерално, особе са ИО ове процесе не употребљавају спонтано, али могу се научити да их успешно користе. Наставник мора бити свестан ових ограничења, скретати пажњу на њих и обучавати ученике са ИО да их употребљавају у раду и учењу. Да би се овладало знањем, вештином или стратегијом, потребно је да ученик може применити научено у новим ситуацијама које нису директно повезане с контекстом усвојеног градива.

Генерализација је посебно проблематична код ових ученика и зато треба планирати начине на које ће бити подстицана:

- поновно учење истог знања или вештине у различитим контекстима,
- постепено проширивање ситуација у којима се очекује примена знања,
- тражење од ученика да одреде које је знање или вештину потребно применити да би се решио нови проблем,
- подстицање и похвала спонтано насталих генерализација.

У том смислу важна је сарадња међу наставницима и другим школским особљем које долази у контакт са учеником, као и сарадња са породицом/старатељима или установом у коју је дете смештено. Размена информација о томе која знања и вештине ученик треба да примени могу подстаћи генерализацију ученичких знања на друга окружења, особе и ситуације.

СМЕРНИЦЕ ЗА РАД

Приступ ученицима са сметњама у развоју (Подизање свести наставника)

Успешност укључивања свих ученика у учионицу је у великој мери последица људског фактора (ученици, родитељи, директор, стручни сарадници), али основну улогу игра наставник разредне наставе.

Наставник укључен у процес инклузије ученика са ИО узима у обзир следеће:

- школско образовање је основно право сваког појединца,
- промена стереотипних перцепција, уклањање дискриминаторских уверења и ставова о вредности људског бића почиње од одрасле особе,
- свако дете је јединствено,
- ученик са ИО може да учи сопственим темпом,
- ученик са ИО има другачији стил учења,
- различитост се може промовисати као позитивно учење и искуство за све ученике у учионици,
- међусобна подршка и тимски рад могу бити кључни фактор који омогућава развој сваког појединачног ученика,
- наставници својим ставом доприносе другачијој перцепцији ученика са ИО,

- у обавези је да смањи ризике друштвене маргинализације ученика са ИО,
- може решити на више начина сваки проблем или изазов са којим се сусрећу у образовању ученика са ИО,
- спреман је да прилагоди цео образовни процес потребама ученика узимајући у обзир посебне захтеве сваког појединачног ученика,
- упознат је са специфичностима интелектуалне ометености ученика.

Подизање свести код другова из разреда и њихових родитеља о прихватању различитости/ Препоруке за припрему ученика да дочекају друга или другарицу са интелектуалном ометеношћу

То се може постићи низом радњи као што су:

- израда паноа, слика, постера на којима су деца са сметњама у развоју
- креирање ситуација за учење, подстицање деце на размишљање о позитивним разликама међу људима,
- разматрање различитих инвалидитета као што су оштећење вида, оштећење слуха, интелектуална ометеност, локомоторне сметње,
- представљање информација о деци са сметњама у развоју на адекватан начин и истицање позитивних аспеката интеракције са њима,

- тражење ставова деце о променама које треба да учине у учионици како би се помогло адаптацији и укључивању новог ученика,
- консултовање са ученицима о њиховим обавезама према новом ученику и одговорностима које могу да пренесу на свог новог друга, подстичући на тај начин идеју да су сви ученици важни и да имају место и улогу у одељењу,
- игре улога које симулирају губитак слуха/вида/ограниченост покрета, а све у циљу разумевања ученика са сметњама у развоју,
- организовање активности са темама као што су "Моја особа", "Како видим свог друга?", "Разлике међу људима", "Људи са потребама за посебном подршком",
- подстицање етичких и моралних принципа од стране наставника ка родитељима и деци типичног развоја. Они ће развити осећај одговорности и бити осетљивији за потребе других. Тиме ће бити обостране користи
- стварање окружења које фаворизује односе између ученика и родитеља деце у одељењу,
- организовање заједничких активности у циљу информисања о ученицима са посебним образовним захтевима у одељењу како би се смањила стигма или предрасуда о њима,
- подстицање ученика да укључе свог друга са сметњама у развоју у све активности, чак и ако ће то понекад отежати, продужити рад или резултат неће бити највишег стандарда (нпр. тим ће изгубити у такмичењу). У овим тренуцима биће истакнути и други остварени циљеви као што су: сарадња и тимски дух.

Наставни прступи за деца са интелектуалном ометеношћу

Приоритет када су деца са ИО у питању је да рад буде заснован на реалним могућностима и очекивањима. Наставу за ученике са ИО треба учинити што конкретнијом и што више повезаном са њиховим свакодневним искуством и примењује се принцип „учења по моделу“. Ово није увек лако постићи посебно што је на пример градиво друштвених наука често апстрактно и захтева памћење бројних чињеница. Тако се настава историје бави прошлoшћу, а концепт времена може бити проблематичан овим ученицима, посебно када су питању појаве и догађаји који нису део њиховог свакодневног искуства.

Да би успешно радили са ученицима са ИО наставници морају добро познавати мере прилагођавања (у зависности од тешкоће коју ученик има) како би обезбедили реализацију и евалуацију планираних активности. Ова знања ће им помоћи да ученицима обезбеде максималну корист од наставног процеса, али и да на најбољи начин процене знања ученика. Садржаји који се уче би требало да буду разложени на ситне кораке, повезани са интересовањем и искуством ученика, како би се осигурао висок проценат успеха.

Успешна настава за ученике са ИО, између осталог, подразумева:

- пажљиво проучавање ИОП-а ученика и често проверавање да ли је оно што се учи у складу са циљевима у учениковом курикулуму;
- не очекивати премало од ученика,
- укључивање родитеља у васпитно-образовне програме када је то могуће,
- избегавање апстракција када год је то могуће - што више конкретних примера,
- придруживање демонстрација вербалном излагању када год је то могуће,
- давање мноштва знакова (смерница) и подстицаја како би се ученику омогућило сналажење у сваком кораку задатка,
- моделовање од стране наставника ефикасних начина за решавање школских задатака,
- варијације задатка при утврђивању и увежбавању нових активности,
- давање обиља могућности за вежбање и примену ново усвојених знања и вештина,
- давање честих повратних информација, корекција и поткрепљења,
- омогућити ученику да користи компјутерске програме који ће га водити кроз задатак и друге материјале који се могу користити на рачунару,
- када је у питању градиво које се континуирано излаже у дужем периоду користити технику лекција-пауза; наставна

јединица се раставља на кратке сегменте (6 до 8 минута), после којих следе паузе (2 до 4 минута) током којих се ученици окупљају у групе како би расправљали о лекцији и разменили белешке; током ових пауза, наставник се креће од групе до групе, како би појаснио информације и подстакао појединце на давање одговарајућих одговора,

- коришћење снимљених материјала за ученике који не знају да читају,
- коришћење стратегија кооперативног учење у групама хетерогених способности, као и подучавање деце вештинама потребним за рад у групи,
- креирање активности на више нивоа укључујући флексибилне образовно-васпитне циљеве да би их прилагодили потребама ученика различитих способности,
- потребно је радити на познатим садржајима и материјалима уз опрезно и постепено увођење нових садржаја,
- рад треба да се одвија у »зони проксималног развоја«, која представља простор између актуелног постигнућа ученика и оног који он може досегнути уз помоћ адекватних подстицаја окружења (задаци које ученик не може да изврши самостално, али може уз помоћ).

Успех може бити пролазан ако ученици са ИО не генерализују научене вештине на друга окружења, у присуству других људи који их нису обучавали, чак и у друго време у току дана или са другачијим материјалима. Овај проблем наглашава потребу развоја курикуларних опција које систематски омогућавају овим ученицима да користе вештине у свом окружењу у заједници.

Наставник може евалуирати ефекте у смислу какав утицај имају промене у понашању на интеракцију ученик-заједница. Развијање социјално значајних циљева је основа за било који програм подучавања. Када развијају социјално значајне циљеве, професионалци морају узети у обзир потребе ученика, породице и заједнице у којој ученик живи или ће живети. На пример, подучавање комуникационим вештинама у одељењу може резултирати учењу изолованих гласова или једноставних речи базираних на циљевима неког језичког програма. Алтернатива томе би била да се забележе типови комуникације који постоје између родитеља и детета у кућном окружењу. Нагласак је на пажљивом увиду у интеракцију између ученика са ИО и његовог окружења с обзиром на то да вештине које су научене у изолованом окружењу учионице, које се разликује од природног окружења ученика са ИО, можда неће бити демонстриране у заједници. Генерализација вештина се можда неће спонтано десити код ученика са ИО. Подучавати ученика са ИО изолованим вештинама и просто се надати да ће се оне пренети у његово свакодневно окружење не представља утемељену едукациону праксу. Наставник мора планирати активности које ће омогућити трансфер научених вештина на друге људе, окружења, материјале и време. Иако се у почетку, у процесу стицања вештина, може користити учестало поткрепљивање (нпр. поткрепљује се сваки успешан покушај), у циљу генерализације и одржавања вештине, њену примену треба повремено редукovati (нпр. да ученик не може да предвиди када ће добити поткрепљење), при чему треба тежити ка томе да употреба одређене вештине временом буде одржавана природним поткрепљивачима (нпр. задовољством због учествовања у одређеној активности).

Прилагођавања у учионици

- редукујте оно што може да им одврати пажњу,
- нека вам катедра буде без сувишних детаља,
- децу која су склона да трчкарају унаоколо ставите да седе до зида са крупнијом децом поред њих. Такође им можете доделити задатке који им омогућавају да се крећу унаоколо тако да ти покрети не постану деструктивни, као што је дељење папира, свески и материјала,
- покушајте да ангажујете волонтера који ће долазити у одељење одређеним данима и који ће пружити помоћ детету по принципу један-на-један. Такође можете замолити волонтера да ради са остатком одељења како бисте ви могли да радите са дететом,
- нађите времена да ви радите са дететом један – на - један чак и на краћи период; на пример, када су остала деца заузета осталим задацима. Током тог времена, пробајте да редукујете оно што им одвраћа пажњу као што је бука и уклоните предмете који нису потребни за час,
- користите стварне предмете које дете може да осети и рукује њима радије него да црта и пише. Покушајте да повежете часа са дететовим искуствима из свакодневног живота,
- игноришите непожељно понашање ако се дете тако понаша да би привукло вашу пажњу. Похвалите и пружите пажњу ако је дететово понашање прихватљиво,
- ставите дете да седи са вршњаком који му може помоћи да фокусира своју пажњу и може му помоћи са активностима које су дате одељењу.

- ставите дете са способнијим ученицима. Када заврше свој задатак, они могу помоћи споријем детету да уради задатак,
- доделите задатке којима ће сви моћи да допринесу свом сопственом нивоу и да заједнички ураде додељен задатак,
- доделите задатке за целу групу у којој ће остали ученици бити зависни од доприноса детета са интелектуалним сметњама. Остали ученици могу такође бити замољени да помогну детету у време одмора, да му помогну да оде у тоалет и тако даље. Што се тиче индивидуалних задатака, треба да имате низ активности у којима дете ужива и у којима може само да се снађе тако да не одвлачи пажњу друге деце.

Стил понашања наставника у великој мери утиче на присуство аутономије у школском раду (Lalić-Vučetić, Đerić i Đević, 2009). Процес учења који ученицима пружа могућност сопственог избора, подстиче њихову аутономију, уважава њихове индивидуалне потребе, делује подстицајно на развој мотивације и на квалитет учења. Ученици с таквим искуствима у учењу ређе изостају с наставе и испољавају мање ометајућа понашања у разреду (Weinberger & McCombs, 2001, према Bezinović, Marušić i Ristić Dedić, 2010).

Независно од интелектуалних капацитета, ученици желе да знају да су способни да управљају неким аспектима својих активности. Њихови приоритети и начин на који ће их испољити варирају и зависе од узраста, културног искуства и личних афинитета (Marks, 2008). За старије ученике типичне популације избор књиге, на пример, која ће се читати у одељењу може

изгледати као тривијална појава, али је за ученике са интелектуалним тешкоћама овај избор значајан.

Задатак наставника је да, придржавајући се циљева датих у ИОП-у и уклапајући њихово остваривање у свакодневни рад, не заборави да знања која ученици стичу треба да буду функционална и да је коначан циљ образовања ученика са ИО да их што боље припреми за самосталан и продуктиван живот. Дакле, он у свакој наставној јединици мора да процени који су то основни концепти које поједини ученик треба да понесе с одређеног часа, а који ће му бити заиста корисни и неопходни у даљем процесу образовања и каснијем животу.

Идентификовање потреба ученика са сметњама у развоју/њихових родитеља – препоруке

Које су потребе ученика са интелектуалном ометеношћу?

Укључивање ученика са сметњама у развоју у редовне школе је изазов за наставнике, децу и њихове родитеље. Образовни контекст погодан за учење је онај у ком сваки појединац има добробит. Примарни циљ сваког наставника треба да обезбеди безбедну и сигурну средину у којој се свако дете, посебно оно са сметњама у развоју, осећа добро. Само на тај начин ће моћи да активирају све оне когнитивне, вољне и емоционалне процесе који подржавају интелектуалне или физичке активности.

Ученик са интелектуалном ометеношћу треба:

- да зна да је вредан као и сваки други вршњак,
- да знају да могу да уче иако им је потребно дуже време да активирају и мобилишу своје интелектуалне капацитете, што доводи до постепеног постизања тачног одговора или задатка, уз помоћ додатних смерница или питања,
- да је успоставио и пратио дневну рутину која му/јој омогућава да предвиди активности и на тај начин елиминише стрес прилагођавања новим ситуацијама,
- да избегне емоционалне блокаде због конкретног размишљања, које му не дозвољава да пронађе брза решења за нове ситуације, а доследност је кључ за успех,

- како је ученикова перцепција понекад измењена, особа задужена за активност учења мора кроз различите повратне процедуре да обезбеди да ученик разуме задатак или оно што се од њега тражи,
- да му стави до знања да је схваћен и цењен иако његов учинак није на нивоу вршњака,
- да не буде преоптерећен или да се од њега тражи да прекорачи ниво постигнућа ако још није спреман да се суочи са изазовом,
- избегавати ситуације које доприносе стварању фрустрације,
- да има сопствено време и простор за опуштање након интелектуалног или физичког напора.

Потребе родитеља ученика са сметњама у развоју

Полазећи од претпоставке да велики део времена особа са сметњама у развоју проводи са члановима породице из које потиче, инклузивна школа мора имати за циљ успостављање ефикасних начина сарадње и укључивања породице или старатеља у образовање детета.

У свету у коме живимо родитељи су укључени у многе активности, укључујући подршку деци у општем и пуном развоју њихових способности. Родитељи деце типичног развоја су у великој мери обучени да задовоље своје образовне потребе пружањем одговарајућих модела учења, користећи предности многих могућности које се отварају. Код родитеља деце са сметњама у развоју није тако. Дете са инвалидитетом има више

потешкоћа у односу на дете типичног развоја. Њиховим родитељима је теже да се носе са свим потребама и да се суоче са огромним изазовима подизања детета са сметњама у развоју. Сносе велику одговорност у том процесу. Родитељи најбоље познају дете, његове способности, врлине и мане, те стога морају да преузму одређене обавезе како би што ефикасније подржали психо - педагошку интервенцију детета са интелектуалним потешкоћама.

Родитељи/старатељи биће оснажени:

- да су најважнији партнери у дијалогу,
- да траже и прихватају подршку и сарадњу са члановима стручног тима у плану образовне услуге,
- да активно учествује у избору реалних стратегија развоја детета,
- да поштује препоруке специјалиста у спровођењу активности рехабилитације и/или јачања вештина, схватајући да је јединствен приступ образовним аспектима изузетно важан,
- да се фокусирају на напредак, а не на нивое учинка,
- да имају храбрости да укажу на одређене неспоразуме, недоумице, потешкоће на које наилазе у циљу отклањања или превазилажења препрека.

Упут

Тим стручњака може помоћи наставницима ако су доступни. На пример: дефектолог - сурдолог или логопед може саветовати о активностима које ће помоћи деци да науче и развију језик, да науче алтернативне начине комуникације и да побољшају свој говор.

Дефектолози могу да саветују о осмишљавању програма учења по одељењима за низ школских предмета.

Идеално би било да ови стручњаци дођу у школу и код детета кући тако да директно раде са дететом, наставницима и родитељима.

- ¶ American Psychiatric Association (APA). (2013). *DSM-V: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition*. Washington: American Psychiatric Association
- ¶ Banković S. (2019.). Osnove didaktičko-metodičkog pristupa u realizaciji nastave društvenih predmeta sa učenicima sa intelektualnom ometenošću. *Program osposobljavanja, za specijalne pedagoge i logopede zaposlene u školama za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju*,), str. 76-87. Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- ¶ Banković, S., Japundža-Milisavljević, M., Brojčin, B. (2011). Konceptualne adaptivne veštine kod dece sa intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(2), str. 301-317.
- ¶ Bezinović, P., Marušić, I., i Ristić Dedić, Z. (2010). Razvoj kratke ljestvice učeničkih iskustava s učenjem i nastavom. *Odgojne znanosti*, 12(1), 29-44.
- ¶ Brojčin, B. (2016). Društvene nauke, obrazovni potencijali, potrebe i pristupi kod učenika sa intelektualnom ometenošću. *Program obučavanja nastavnika, stručnih saradnika i saradnika u nastavi u srednjoj školi za rad sa učenicima ometenim u razvoju*. Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

11

ОШТЕЋЕЊЕ СЛУХА

Дефиниција оштећења слуха

Очувана аудитивна функција (очуван слух) је важан фактор у развоју говора, мишљења, осећања, ставова, развоју комуникативних способности и веома утиче на целокупан психосоцијални развој сваког појединца. Физиолошко слушно поље човека је од 16Hz до 20 000Hz. Нормалан праг слуха је од 0 до 25dB.

Оштећење слуха (наглувост и глувоћа) је делимична или потпуна немогућност примања звучних надражаја из спољне средине. Наглувост је мање или веће оштећење слуха, где се слух може делимично користити за потребе комуникације. Глувоћа представља потпуни губитак аудитивне перцепције, где долази до потпуне немогућности употребе слуха за комуникацију.

Подела слушних оштећења и њихове карактеристике

Према примарним узроцима који доводе до оштећења или губитка слуха, подела се врши на:

- херeditарна (наследна)
- конгенитална (урођена)
- стечена слушна оштећења.

Према времену настанка у односу на успостављање функције говора, слушна оштећења се деле на:

- прелингвална
- постлингвална оштећења.

Што се оштећење слуха јави раније, већи је утицај на целокупан психосоцијални развој детета. Беба од првог дана стиче искуства добијена различитим чулима, па и слушним путем. Глува беба је ускраћена за та искуства, што се одражава на чулно сазнање, представно мишљење, памћење, формирање појмова, што све оставља последице на плану социо - емоционалног развоја.

Према степену (јачини), оштећење слуха се дели на:

- благо оштећење слуха (од 20dB до 40dB)
- умерено слушно оштећење (од 41dB до 70dB)
- тешко слушно оштећење (од 71dB до 95dB)
- дубока глувоћа (изнад 95dB).

Код благог оштећења слуха, развој говора тече прилично нормално, уз постојање благог поремећаја у артикулацији (најчешће су захваћени гласови из групе консонаната). Блага наглувост оставља последице на брзину говорне продукције и разбирање реченица, нарочито синтаксички сложенијих. Могу се јавити тешкоће у праћењу говора у ситуацијама појачане буке или услед веќе удаљености од извора звука. Ове особе најчешће шчитавају говор са усана.

Код умереног оштећења слуха говор је артикулацијски знатно оштећен, фонд речи је прилично смањен. Комуникација је битно отежана. Нарочито је оштећена област фонологије и морфологије. За развој говора је неопходна слушна хабилитација или рехабилитација. Такође је неопходно слушно помагало у виду слушних апарата или кохлеарног импланта. Ове особе се значајно ослањају на шчитавање са усана саговорника.

Тешко оштећење слуха карактерише изузетно отежан говор и оскудан лексички фонд. Прозодијска својства говора су измењена, присутна је слаба респираторна контрола и споре артикулационе промене. Најчешће оралну комуникацију заменује гестовни говор.

Код дубоке глувоће, комуникација се заснива на коришћењу знаковног језика, јер постоји знатно оштећење на пољу оралне комуникације.

Према месту настанка, јављају се три типа оштећења слуха:

- кондуктивна наглувост
- сензоринеурална наглувост
- мешовита наглувост.

Кондуктивна наглувост настаје услед блокаде (препреке) у спољашњем или средњем уву. Најчешћи узрок је обољење средњег ува, повреда или запушеност, хронична упала средњег ува. У већини случајева се ова наглувост решава лековима или оперативно.

Сензоринеурална наглувост је резултат поремећаја функције унутрашњег ува (кохлее) или нервних слушних путева. Ово оштећење је трајно и не може се отклонити лековима.

Мешовита наглувост је комбинација кондуктивне и сензоринеуралне наглувости.

Психосоцијалне карактеристике деце оштећеног слуха

Различита истраживања улоге говора и језика у развоју сазнајних способности су дошла до закључка да оштећење слуха и говора **селективно погађа** одређене аспекте сазнајног функционисања, као што су вербална интелигенција, способност апстрактног мишљења, откривање логичког значења симбола и употреба симбола, усвајање принципа конзервације, мишљење у аналогијама, вербално и нумеричко памћење, памћење сукцесивно изложеног материјала, одложено и смисаоно памћење. Такође је оштећена брзина опажања. Јављају се тешкоће у разликовању облика предмета (нарочито када су слични), као и тешкоће анализе и синтезе током процеса опажања.

Оштећење слуха, у зависности од степена, утиче на то како ученик чује и слуша звукове који га окружују, са нарочитим освртом на говор. Разумевање говора глувих и наглувих ученика је често нарушено. То се одражава и на разумевање писаног језика, као и на писмено језичко изражавање, због недовољне усвојености језика уопште. Ове потешкоће постоје без обзира на слушна помагала. Зато се често дешава да ови ученици имају слабија академска постигнућа од чујућих вршњака, што се не може приписати смањеном интелектуалном функционисању, него неусвојености језика, који је темељ целокупног образовања.

Оштећење слуха и говора **не погађа** визуелно опажање, него је то код ових особа изузетно развијено. Они су добри у уочавању физиономије, мимике, покрета, положаја тела и боја. Ове особе успешно откривају логички принцип истоветности, симетричности и однос део-целина.

Код деце оштећеног слуха често се јављају специфичности у емоционалном развоју, јер одсуство звука може довести до недоволне емоционалне стимулације. Та деца имају тешкоће у разбиравању говора, постапка и намера других људи са једне стране и тешкоће у објашњавању сопствених мисли услед неразумљивог и неразговорног говора са друге стране. Све то може довести до незадоволства, фрустрација и конфликта, како са најближима, тако и са широм околинот. Дете се може осећати недоволно прихваћено, одбачено, препуштено само себи, што може довести до негативизма, тврдоглавости, излива беса и агресије. Импулсивност је честа карактерна црта личности особа оштећеног слуха. Такве особе реагирају тренутно и без размишљања и планирања. Оне имају жељу за непосредним, тренутним задоволшењем сопствених потреба и нагона. Егоцентризам се такође често јавља како особина, како и неспособност да се разбереју потребе и осећања других. Зато је веома важен фактор за укупан психосоцијални развој детета оштећеног слуха **прихватање детета**, прво у самој породици, а онда и у целокупној друштвеној заједници, без обзира на недостатак.

Неке од психолошките карактеристики на децата со оштетен слух се:

- емоционална незрелост, лабилност и површност емоционалних реакции,
- низак ниво контроле емоција, нарочито код испољавања негативних емоција,
- нарушен појам о себи: осећање мање вредности, незадоволство со сè, проблеми у идентификацији,
- снижена емпатичка способност, односно способност уживаања у потреби и осећања других луѓе,
- неспособност да се узму у обзир потреба, жеље и мишљења других луѓе, како и недостатак бриге о другима,
- повишена импулсивност,
- ригидност у понашању, круто придржување одредених правила и норми понашања,
- ограничена интересовања и снижена мотивација за рад и учење.

Што се тиче социјалног развоја, код особа со оштетен слух се може јавити социјална неприлагођеност, социјална незрелост и проблеми у моралном расуђивању.

Приступ ученицима оштећеног слуха (Подизање свести наставника)

Успешност укључивања свих ученика у учионици је у великој мери последица људског фактора, односно ученика, родитеља, директора школа, укључених професионалаца, али основну улогу игра наставник разредне наставе.

Наставник укључен у процес инклузије ученика са оштећењем слуха узима у обзир следеће:

- школско образовање је основно право сваког појединца,
- промена стереотипних перцепција, уклањање дискриминаторских уверења и ставова о вредности људског бића почиње од одрасле особе,
- свако дете је јединствено,
- ученик са оштећењем слуха има другачији стил учења,
- различитост се може промовисати као позитивно учење и искуство за све ученике у учионици,
- међусобна подршка и тимски рад могу бити кључни фактор који омогућава развој сваког појединачног ученика,
- наставници својим ставом доприносе другачијој перцепцији ученика са оштећењем слуха,
- у обавези је да смањи ризике друштвене маргинализације ученика са оштећењем слуха,

- може решити на више начина сваки проблем или изазов са којим се сусрећу у образовању ученика са оштећењем слуха,
- спреман је да прилагоди цео образовни процес потребама ученика узимајући у обзир посебне захтеве сваког појединачног ученика,
- упознат је са специфичностима оштећења слуха ученика.

Подизање свести код другова из разреда и њихових родитеља о прихватању различитости / Препоруке за припрему ученика да дочекају друга или другарицу са интелектуалном ометеношћу

То се може постићи низом радњи као што су:

- израда паноа, слика, постера различитих особа укључујући особе са оштећењем слуха,
- креирање ситуација за учење, подстицање деце на размишљање о позитивним разликама међу људима,
- разматрање различитих инвалидитета као што су оштећење вида, оштећење слуха, интелектуална ометеност, локомоторне сметње,
- представљање информација о ученицима са оштећењем слуха на адекватан начин и истицање позитивних аспеката интеракције са њима,
- тражење ставова деце о променама које треба да учине у учионици како би се помогло адаптацији и укључивању новог ученика,
- консултовање са ученицима о њиховим обавезама према новом ученику и одговорностима које могу да пренесу на свог новог друга, подстичући на тај начин идеју да су сви ученици важни и да имају место и улогу у одељењу,
- игре улога које симулирају губитак слуха/вида/ограниченост покрета, а све у циљу разумевања ученика са сметњама у развоју,

- организовање активности са темама као што су "Моја особа", "Како видим свог друга?", "Разлике међу људима", "Људи са потребама за посебном подршком",
- подстицање етичких и моралних принципа од стране наставника ка родитељима и деци типичног развоја. Они ће развити осећај одговорности и бити осетљивији за потребе других. Тиме ће бити обостране користи.
- стварање окружења које фаворизује односе између ученика и родитеља деце у одељењу,
- организовање заједничких активности у циљу информисања о ученицима са посебним образовним захтевима у одељењу како би се смањила стигма или предрасуда о њима,
- подстицање ученика да укључе свог друга са оштећењем слуха у све активности, чак и ако ће то понекад отежати, продужити рад или резултат неће бити највишег стандарда (нпр. тим ће изгубити у такмичењу). У овим тренуцима биће истакнути и други остварени циљеви као што су: сарадња и тимски дух.

Наставни прступи за децу оштећеног слуха у учионици

- детету треба обезбедити место у првој трећини учионице, ближе прозору, тако да може да чује и наставника и другове, а у исто време и да добро види наставника и његова уста,
- обезбедити да у просторији нема јарког светла упереног у лице детета, па је зато добро да ученик буде окренут леђима прозору и да му осветљење увек буде иза леђа,
- треба говорити јасно, али не сувише гласно, са лицем окренутим ка ђаку, како би дете добро видело лице и уста наставника, говорити нормалним тоном, без пренаглашених покрета усана, нормалном брзином,
- говор треба да буде заснован на познатим речима, са паузама за време говорења,
- нарочито треба водити рачуна о начину формулације питања,
- постављати кратка питања, која захтевају кратке одговоре,
- када се обраћате ученику, прво треба да кажете његово име, како би привукли његову пажњу, па тек онда навести тему о којој желите да говорите,
- у говору треба избегавати жаргонске изразе, сарказам, иронију, фигуративно изражавање, идиоме,
- уста наставника увек треба да буду видљива, тако да наставник увек током говора треба да буде окренут према ученицима, а не према табли,
- у говору треба користити једноставне речи и реченице, заједно са гестовима и сликама, предметима, моделима,

графичким сликама, како би дете што боље разумело о чему се говори,

- треба користити сликовни материјал или картице са симболима, како би се детету показало шта се од њега очекује да уради,
- треба поделити упутства на кораке, користећи краће и једноставне реченице,
- комбиновати различите облике давања упутстава (усмена, писмена, сликовна),
- у раду користити мултимодални приступ који подразумева коришћење што више мултимедијалних средстава, помагала и предмета из непосредне околине,
- природним гестом треба показати ученику на објекат у разреду, или одглумити неку радњу, како би ученик лакше разумео и запамтио,
- покретом руке треба дочарати интонацију или гласноћу,
- тражити повратну информацију о разумевању, ако има потребе дати објашњење у другом облику,
- објашњавати непознате речи и појмове, при чему се треба ослањати на појмове које је ученик већ усвојио,
- треба поједноставити текстове, користити прерађене текстове, без употребе речи са пренешеним значењем, које би ученик могао да разуме погрешно,
- не треба опширно описивати и набрајати, него бити прецизан у давању упутстава,
- треба избегавати диктате, јер је детету оштећеног слуха тешко да у исто време и слуша и пише,
- приликом провере знања треба се ослонити на дететове јаче стране у комуникацији,

- потребно је направити такву школску средину, где ученик оштећеног слуха неће имати страх или срамоту да говори пред друговима,
- треба подстицати ученика да посматра своје другове када одговарају на питања,
- ако говор ученика није довољно јасан, треба се потрудити да га разумете и саслушате, све што дете жели да каже,
- помоћи детету да правилно изговара речи, да правилно користи граматику, али и да сваки пут похвалите напор који дете улаже у продукцији говора,
- треба стално похваљивати труд, подстицати, а приликом оцењивања треба бити обазрив, како ученик не би изгубио вољу за учењем и радом,
- детету треба повремено давати задатке који доприносе јачању самопоуздања,
- никада не треба захтевати од детета одређене говорне радње које оно не може да изврши, или нисмо сигурни да може да их изврши,
- детету се треба обраћати лаганијим темпом, али не сувише успорено, и дати му додатно време за давање одговора,
- у раду се могу користити титловани филмови или унапред припремљен текст за тему о којој ће се говорити на часу,
- пратити знакове умора код детета, као што је немотивисаност, недостатак интересовања, непослушност, устајање из клупе и у тим ситуацијама не треба кажњавати дете, него применити одређене методе подршке,
- избегавати изјаве које обраћају додатну непотребну пажњу на ученикову тешкоћу (нпр. Будите тихи, јер Јанко не чује добро!),

- треба свести буку у учионици на најмању могућу меру, па у складу са тим бирати учионицу која је најудаљенија од саобраћајне и спољне буке,
- ученика треба подстицати да редовно носи слушно помагало.

Глуво дете учи пратећи фацијалну експресију и мимику.

Метод читања са усана омогућава детету да разуме говор на основу пажљивог посматрања покрета говорних органа.

Дактилологија се састоји од знакова прстију једне или обе руке, где сваком слову азбуке одговара један дактилолошки знак.

Знаковни језик је употреба знакова у комуникацији.

Главна средства комуникације са децом оштећеног слуха, поред оралног говора, треба да буде језик знакова, док се читање са усана или писање могу користити као додатно средство комуникације. Зато би требало да наставници похађају часове знаковног језика.

Идентификовање потреба ученика оштећеног слуха/ њихових родитеља – препоруке

Које су потребе ученика са оштећењем слуха?

Укључивање ученика оштећеног слуха у редовне школе је изазов за наставнике, децу и њихове родитеље. Образовни контекст погодан за учење је онај у којем појединци имају добробит. Примарни циљ сваког наставника треба да буде да обезбеди безбедну и сигурну средину у којој се свако дете осећа добро. Само на тај начин ће моћи да активирају све оне когнитивне, вољне и емоционалне процесе који подржавају интелектуалне или физичке активности.

Ученик са оштећењем слуха треба:

- да зна да је вредан као и сваки други вршњак,
- да је успоставио и пратио дневну рутину која му/јој омогућава да предвиди активности и на тај начин елиминише стрес прилагођавања новим ситуацијама,
- да избегне емоционалне блокаде због конкретног размишљања, које му не дозвољавају да пронађе брза решења за нове ситуације, а доследност је кључ за успех,
- како је ученикова перцепција и комуникација понекад измењена, особа задужена за активност учења мора кроз различите повратне процедуре да обезбеди да ученик разуме задатак или оно што се од њега тражи,
- да му стави до знања да је схваћен и цењен,

- да не буде преоптерећен или да се од њега тражи да прекорачи ниво постигнућа ако још није спреман да се суочи са изазовом,
- избегавати ситуације које доприносе стварању фрустрације,
- да има сопствено време и простор за опуштање након интелектуалног или физичког напора.

Потребе родитеља ученика оштећеног слуха

Полазећи од претпоставке да велики део времена особа са сметњама у развоју проводи са члановима породице из које потиче, инклузивна школа мора имати за циљ успостављање ефикасних начина сарадње и укључивања породице или старатеља у образовање детета.

У свету у коме живимо родитељи су укључени у многе активности, укључујући подршку деци у општем и пуном развоју њихових способности. Родитељи деце типичног развоја су у великој мери обучени да задовоље своје образовне потребе пружањем одговарајућих модела учења, користећи предности многих могућности које се отварају. Код родитеља деце са сметњама у развоју није тако. Дете са инвалидитетом има више потешкоћа у односу на дете типичног развоја. Њиховим родитељима је теже да се носе са свим потребама и да се суоче са огромним изазовима подизања детета са сметњама у развоју. Сносе велику одговорност у том процесу. Родитељи најбоље познају дете, његове способности, врлине и мане, те стога морају да преузму одређене обавезе како би што ефикасније подржали

психо - педагошку интервенцију детета са интелектуалним потешкоћама.

Родитељи/старатељи биће оснажени:

- да су најважнији партнери у дијалогу,
- да траже и прихватају подршку и сарадњу са члановима стручног тима у плану образовне услуге,
- да активно учествује у избору реалних стратегија развоја детета,
- да поштује препоруке специјалиста у спровођењу активности рехабилитације и/или јачања вештина, схватајући да је јединствен приступ образовним аспектима изузетно важан,
- да се фокусирају на напредак, а не на нивое учинка,
- да имају храбрости да укажу на одређене неспоразуме, недоумице и потешкоће на које наилазе у циљу отклањања или превазилажења препрека.

Осврт на инклузивно образовање

С обзиром да се инклузивно образовање темељи на праву квалитетног образовања свих ученика подједнако, то значи да сва деца са различитим тешкоћама, према својим могућностима и способностима, учествују и сарађују са свом осталом децом. Зато је неопходно створити услове у школама за задовољавање различитих васпитно – образовних потреба сваког ученика и омогућити свим ученицима да уче заједно. Уместо да се ученик прилагођава образовном систему, нагласак је на стварању промена у систему како би он био примерен васпитно – образовним потребама сваког ученика. У том смислу наставник треба да створи подстицајну средину за учење.

Да би то постигао, наставник треба да:

- прати и уочи могућа одступања у психофизичком развоју детета, да прати дечје васпитно – образовне потребе, постигнућа и понашање детета,
- треба да упозна стручне сараднике школе са евентуалним одступањима и да сарађује са родитељима,
- да проучи сву доступну дечију документацију и да се упозна са важним информацијама које ће му помоћи да што боље организује васпитно – образовни процес ученика,
- да прилагоди окружење, поступке, методе и облике рада и да израђује и примењује индивидуални образовни план, уколико има потребе за тим,
- да учествује у праћењу напредовања ученика и у стварању предлога врста и облика подршке ученику,

- да прилагоди активности, вредновање, методе и стратегии учења потребама ученика.

Већина глуве деце данас има уграђене кохлеарне импланте и прате редовне школске програме, а научници и даље трагају за најбољим методама образовања, које се базирају на оралном говору

Л и т е р а т у р а:

- ¶ Brajović Lj., Matejić-Đuričić Z., Radoman V., Brajović A.Z. (1997). *Sluh i slušna oštećenja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- ¶ Jovanović Simić N., Petrović Lazić M., Babac S. (2019). *Sredstva komunikacije*, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Medicinski fakultet Foča
- ¶ Oticon paediatrica (2018). *Uputstvo za nastavnike za rad sa decom oštećenog sluha*, Oticon paediatrica, Beograd
- ¶ Sovak M. (1989). *Metodski priručnik za logopedski rad u specijalnoj školi*, Savez društava defektologa Jugoslavije, Beograd
- ¶ UNESCO, (2001): *Razumevanje i odgovor na potrebe dece u inkluzivnim učionicama*- Vodič za nastavnike: UNESCO

ДИСЛЕКСИЈА, ДИСГРАФИЈА ДИСКАЛКУЛИЈА

Приступ ученицима са сметњама у развоју (подизање свести наставника)

Можемо почети да се бавимо сметњама у развоју кроз вежбу мотивационе рефлексије:

„Ако цвет не цвета, да ли је цвет крив? Ако биљка не цвета, да ли кривите биљку? Који је разлог зашто биљка не цвета: биљка или околина? Да ли проверавате земљиште, воду, светлост, ваздух, влагу..., све то могу бити разлози због којих биљка стагнира“. По аналогiji, можемо рећи да услови које обезбеђујемо сваком детету са сметњама у развоју утичу на његов даљи развој.

- ¶ Став наставника је веома важан у разумевању, прихватању и обраћању деци са тешкоћама у читању и писању јер они имају кључну улогу у реализацији образовне интеграције и за успех образовне интеграције.
- ¶ За наставнике укључене у процес инклузије ученика са сметњама у развоју каже се да они имају позитиван став према њиховој интеграцији јер им се пружа прилика да се друже и подстиче се њихов развој.
- ¶ Међутим, наставници често имају негативан став према условима рада и спровођењу образовне интеграције:
 - нису испуњени технички услови за успешну интеграцију,
 - опрема је неадекватна или недовољна,
 - уџбеници и други образовни материјали су неадекватни или неприкладни за ученике,

- професионални развој је недовољан или одложен.

Препоруке за наставнике који раде са ученицима са сметњама у развоју:

- обезбедити пријатно, пријатељско окружење, прилагођено потребама ученика,
- опремити и прилагодити радни простор;
- пажљиво пратити односе између ученика у одељењу,
- одржавати мирну, безбедну и пријатну атмосферу за образовне активности,
- стварање амбијента који је погодан за односе како између ученика у одељењу тако и између родитеља деце у одељењу,
- учешће у обуци о прилагођавању наставног плана и програма и индивидуализованим процедурама;
- припрема ученика са сметњама у развоју кроз модификације и адаптације наставног плана и програма;
- сарадња са другим специјалистима и специјализованим институцијама;
- сарадња и тимски рад.

Подизање свести код другова из разреда и њихових родитеља о прихватању различитости / Препоруке за припрему ученика да дочекају друга или другарицу са потешкоћама (дислексија, дисграфија итд.)

Подизања свести за прихватање детета са потешкоћама у развоју у учионици је деликатан а понекад и тежак процес.

Захтева:

Припрему ученика:

- спровођење активности на подизању свести о особама са сметњама у развоју: активности пружања тачних информација о проблемима особа са различитим сметњама у развоју, посете специјалним школама; спровођење заједничких активности са децом са сметњама у развоју,
- коришћење лако разумљивог и пристојног језика за описивање људи са сметњама у развоју,
- извођење практичних вежби користећи примере и игре улога,
- подстицање ученика да прихвате и пруже подршку вршњацима са сметњама у развоју,
- препоруке да буду што емпатичнији и са разумевањем према проблемима других,

Припрему родитеља ученика:

- организовање састанака са родитељима ради бољег информисања о особама са сметњама у развоју, а посебно о врсти сметње са којом се суочава интегрисани ученик,
- учешће у заједничким активностима са децом са сметњама у развоју (посете, партнерства),
- препорука да се буде што емпатичнији и да се приступи са разумевањем према проблемима са којима се суочавају ученици са сметњама у развоју и њихови родитељи.

ДИСЛЕКСИЈА

Шта је дислексија?

Дислексија је поремећај у учењу читања и поред постојања нормалне интелигенције, доброг вида и слуха, систематске обуке, адекватне мотивације и осталих повољних едукативних психолошких и социјалних услова (Голубовић, 1998.).

Представља значајно неслагање између стварног (постојећег) и очекиваног нивоа читања у односу на ментални узраст. Са дислексијом се често испољава и дисграфија (поремећај у писању) и дискалкулија (сметња у рачунању).

Како настаје дислексија?

Код детета са сметњама у читању успорен је развој сазревања појединих функција.

Могући узроци који доводе до појаве дислексије су:

- наследни фактор,
- трауме,
- церебрална (мождана) дисфункција
- недовољно развијена доминација мождане хемисфере,
- периферна органска и функционална оштећења,
- сметње у развоју говора,
- сметње у перцепцији – аудитивној, визуелној и кинестетичкој,

- тешкоће у просторној оријентацији,
- поремећај пажње и концентрације,
- педагошка запуштеност.

Како препознати дислексију?

Проблеми деце са дислексијом су:

- немогућност да запамте слова,
- премештање слова и слогова,
- изостављање слогова, вокала, консонаната, удвајање слова,
- додавање слова, слогова на почетку, средини или крају речи,
- не растављање речи или немогућност да се рашчлањују,
- честе замене вокала унутар речи,
- замењују слова која су слична по облику,
- замењују слова која су фонетски слична-лоша аудитивна дискриминација (С-З,Б-П, Д-Т, Г-К, М-Н),
- застоји пред почетак речи ,
- читају слово по слово или сецкају на слогове,
- понављају глас или слог,
- прескачу кратке речи (везника, предлога),
- прескачу слова, речи и редове,
- непоштовање ортографских правила (запета, тачке,...),
- споро и несигурно читање,
- неразумевanje прочитаног, због чега имају тешкоће у доношењу закључака ,
- тешкоће при употреби заменица и прилошких одредби,

- непрецизно и погрешно понављање онога што чује,
- замењује, изоставља и додаје гласове и слоге унутар речи (ОН-НЕ, ЈЕ-ЕЈ, МИ-ИМ, ОН-НО, БРОД-БОРОД,),
- тешкоће у одређивању шта је лево, а шта десно,
- тешкоће у секвенционирању нпр. памћење дана у недељи, познавање свог места у учионици,
- лоша краткорочна меморија, нпр. праћење добијених упутстава, сналажење у табелама,
- присутне су тешкоће у изговору, нарочито дугачких, вишесложних речи,
- имају неодређену латерализованост или комбиновано користе леву и десну руку.

Дијагностика и смернице за рад са дететом са дислексијом

Дислексија се најчешће дијагностикује у првим годинама школовања, када се очекује савладавање вештина читања и писања. Тада се примећује да имају спорији напредак у односу на вршњаке и у односу на календарски узраст.

Коначна дијагноза дислексије се не поставља пре девете године живота. Симптоми код детета са дислексијом могу се испољити и препознати и пре пете године живота. Оно што можемо уочити у том периоду су немогућност фонемске анализе и синтезе тј. растављање речи на гласове и састављање гласова у реч, развојна дисфазија која није адекватно третирана. Због тога је важно радити на развоју претчиталачких вештина.

Дете би требало бити укључено у третман одмах по постављању дијагнозе како би на време могло да развије поменуте вештине и да максимално искористе своје потенцијале.

Дијагностику и третман дислексије врши искључиво дефектолог. Третман се спроводи индивидуално уз сарадњу са школским психолозима, учитељима и породицом. Дефектолог представља главну карику у ланцу: **ученик- дефектолог- школа- породица.**

Смернице за рад са децом која имају дислексију:

- рад са словним коцкама
- гласовна синтеза
- слоговна синтеза
- обнављање утврђених слова
- цртање кредом и фломастером
- писање вођеном руком дефектолога
- правилна перцепција слова и облика
- израда слова од пластелина
- маркирање критичних слова у свесци
- пресликавање са табле
- употребу слова од шмиргле
- употребу помоћних технологија
- повезивање гласа и слова

Код деце која теже усвајају повезивање гласа и слова могу се радити следеће вежбе:

- одређени глас који ћемо вежбати нацртамо и дамо детету да га обоји,
- напишемо речи у којима се одређени глас налази на почетку, у средини и на крају речи, а задатак је да га дете пронађе и заокружи у свим позицијама,
- можемо одштампати текст и дати детету да препозна и заокружи задато слово у целом тексту.

Вежбе које могу да подстакну слоговно читање:

Читање слогова, флогови могу бити од 2, 3 или више слова, затворени и отворени.

Неке слоге ће деца читати боље, а нека ће додатно вежбати:

- **а)** слогови од 2 слова нпр. а , бе, ни, па, ча, од, уз...
- **б)** слогови од 3 слова нпр. ски, чки, пре, вра... или затворени тор, мир, сар..
- **в)** једносложне речи са скуповима сугласника нпр. мрав, трн, крив...
- различита боја слогова - да први слог буде једне боје а други,
- раздвајање слогова цртама или лучним линијама испод њих тако да визуелно не ремете сама слова,
- вежбање поделе речи на слокове - дете треба да их обележи на поменуте начине,

- на картончићима исписати различите слоге и тражити да их споји у једну реч тј. да спајајући слоге напише тражену реч.

Какав исход можемо да очекујемо?

Заједничким радом родитеља, логопеда, психолога и наставника деца са дислексијом могу постићи одличне резултате.

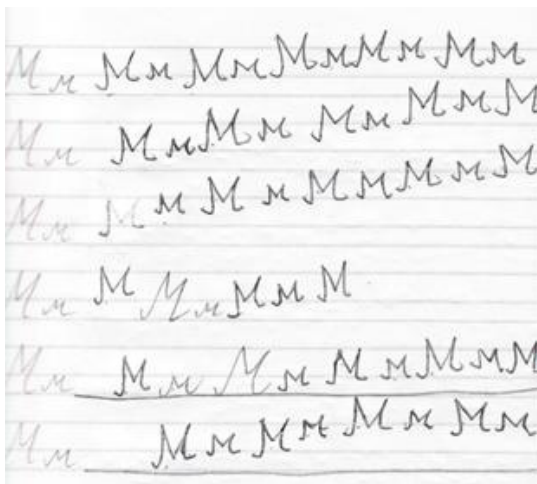
Треба мотивисати дете за савладавање проблема, као и вежбати у кућним условима. Наставници морају бити упознати са проблемом детета како би могли да му помогну у савладавању проблема које има приликом усвајања наставног садржаја.

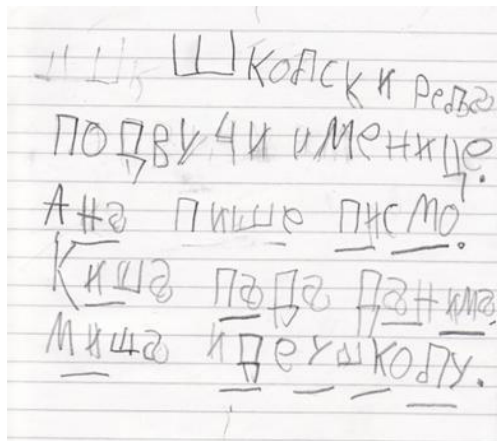
ДИСГРАФИЈА

Шта је дисграфија?

Дисграфија је поремећај у учењу писања или стицању способности писања и поред постојања нормалне интелигенције, доброг вида и слуха, одговарајуће едукације и социјалних услова (Голубовић, 1998.).

То је развојни дисхармонични поремећај који се испољава неправилним рукописом, односно неправилном линеацијом. Дисграфичан рукопис је неуредан, лоше постављен у простору странице на којој је изведен, без јасно изведених маргина. Текст је често неуредан, редови су уломљени, таласасте или силазе косо, не пратећи очекиван хоризонтални правац. Речи су између себе стиснуте или је простор између њих неуједначен негде шири негде ужи.

Како настаје дисграфија?

Према узроку настанка дисграфије се деле на:

- Наследне дисграфије
- Тешкоће у писању узроковане деловањем спољашњих неповољних фактора на дете у развоју
- Комбиновани облик (најчешћи облик дисграфије – комбинација предиспозиција са деловањем два до три спољашња неповољна фактора).

Дисграфије су класификоване у 4 основне групе:

1. визуелне
2. аудитивне
3. језичке
4. графомоторне

Визуелне дисграфије

Најчешћи симптоми су недовољно уочавање разлика између слова сличних по облику, због чега долази до њихове замене. Поремећаје просторне оријентације нарочито срећемо код деце код које није успостављена доминација једне половине тела.

Аудитивне дисграфије

Аудитивне дисграфије долазе до изражаја у диктату и у свим облицима самосталног писања.

Језичке дисграфије

Језичке дисграфије у основи имају патолошки језички развој и патолошки неразвијен говор. То су деца са оскудним речником и изразитим аграматизмом. У сличну категорију спадају и предшколска деца с проширеним артикулационим сметањима.

Графомоторне дисграфије

Графомоторне дисграфије проистичу из неразвијених и некоординираних графомоторних покрета руке, који доводе у питање сам рукопис као такав, а не његову садржајну и правописну (ортографску) страну.

Према нивоу изражености постоје:

- лака дисграфија,
- изражена дисграфија,
- аграфија (потпуна неспособност писања, обично је прелазно стање које након прве до друге године

школовања прелази у стабилну дисграфију, праћена је озбиљним специфичним тешкоћама у почетном учењу – дете има великих проблема у учењу слова).

Како препознати дисграфију?

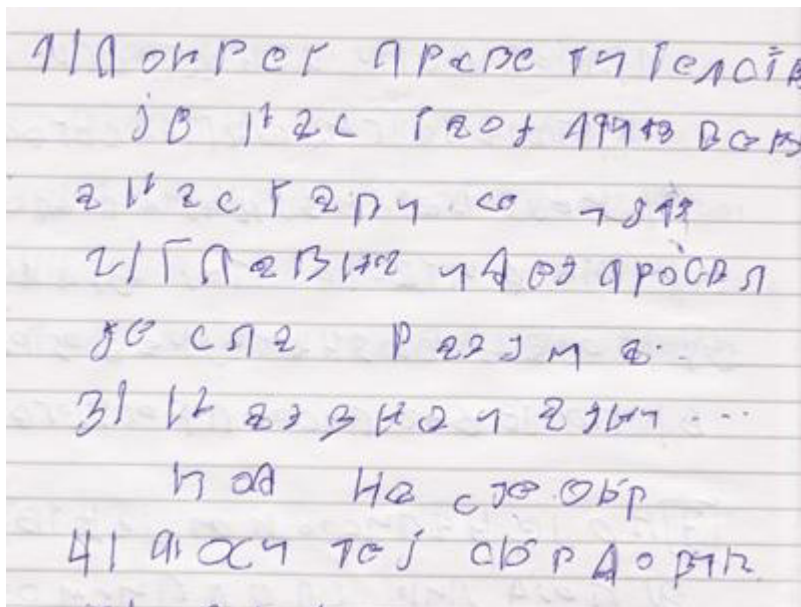
Деца са дисграфијом:

- мешају велика и мала слова,
- често замењују слова која су слична по облику,
- изокретање на супротну страну или горе - доле,
- „огледалско писмо“ – писање с десна у лево,
- слова им имају неправилну величину и облик,
- уметање или изостављање слова,
- писање две или више речи заједно,
- слова су недовршена,
- имају смањену брзину писања или преписивања,
- причају са собом у току писања,
- рукопис је опште нечитљив.

Поред ових симптома може се јасно приметити и низ других карактеристичних показатеља дисграфије као што су:

- згрчени прсти приликом писања,
- необичан положај тела, ручног зглоба и папира приликом писања,
- непотребно брисање написаног,
- погрешно коришћење маргина и редова,

- неорганизовано писање по страни ,
- недовољна брзина приликом преписивања,
- потреба за вербалним сигнаlima,
- споро планирање.

Смернице за рад са дететом са дисграфијом

Третмани обухватају вежбе:

- аудитивне перцепције (разликовање, памћење, анализе и синтезе гласова),
- визуелног памћења и разликовања слова,
- грубе и fine графомоторике артикулације гласова, логомоторике, импресивног и експресивног говора,

- писање штампаних малих и великих слова азбуке у свесци са квадратићима, писање реченица, затим диктат, препис и слободан састав,
- треба развити усмени говор,
- морамо дозволити детету да користи оно писмо које му највише одговара,
- састављање речи према шемама дописивањем слова која недостају (тепих-т_п_х),
- дописивање слова које недостаје (ј,х,о) на крају речи (тепи_),
- састављање речи од задатих слова ,
- писање по диктату речи у две колоне у зависности од тога који се глас налази у датој речи (пас-бас, плус-брод),
- претварање једне речи у другу додавањем једног слова (кос-кост..),
- смишљање речи тако да је задњи слог прве речи први слог следеће- игра каладонт (школа-лако-кокошка-кашика...),
- састављање граматички исправних реченица од задатих речи,
- проширивање реченица задатим речима (Моја мама кува најбољи –чај, торту),
- откривање сувишних речи у датом низу (тужан, жалостан, храбар),
- детету може помоћи и рад на рачунару.

Шта није дислексија и дисграфија?

О дислексији и дисграфији нећемо говорити у случајевима када деца:

- долазе из не стимулативне средине – педагошки запуштена деца,
- често одсуствују из школе, због болести, у периоду када се обрађивало почетно читање и писање,
- имају емоционалне сметње због ситуација у породици,
- којима је темпо одвијања наставе пребрз
- недовољно „зрела“ деца,
- са блажим поремећајима у понашању, која су у отпору или агресиви.

ДИСКАЛКУЛИЈА

Шта је дискалкулија?

Дискалкулија је поремећај у решавању математичких задатака, писању бројева, разумевању и употреби математичких знакова, тј. поремећај рачунања.

Дискалкулија је обично праћена и дислексијом.

Како настаје дискалкулија и у којим се облицима јавља?

Код детета са сметњама у решавању математичких задатака успорен је развој сазревања појединих функција.

Дискалкулија може бити:

- *вербална* - када дете тешко усваја математичку терминологију и изразе,
- *лексичка* – када дете има поремећај читања математичких симбола и њихових комбинација,
- *графичка* - када дете има поремећај способности писања математичких симбола,
- *идеогностичка* - када дете има поремећај разумевања математичких појмова и рачунања у себи.

Како препознати дискалкулију?

Деца са дискалкулијом углавном имају:

- огледалско писање бројева,
- тешкоће са разумевањем концепта бројева,
- тешкоће у класификацији и бројању, нпр. тешкоће у повезивању броја 2 са 2 оловке, 2 гумице,
- понављање истог броја два или три пута током бројања или ређања бројева,
- приликом цртања поремећен им је облик геометријских фигура,
- приликом цртања неког облика линија остаје отворена.
- тешкоће у репродуковању запамћених фигура и ликова,
- лошије решавају задатке који се налазе на дну странице, од оних који се налазе на врху,
- записују једно, а читају друго,
- тешкоће у записивању бројева и рачунању,
- тешкоће у задацима који захтевају манипулисање ситним предметима- грешке у бројању у почетној фази учења аритметике,
- тешкоће у разврставању предмета према облику и величини,
- замењивање места бројки у хоризонталном смеру, нпр. 65 уместо 56,
- замењивање бројки у вертикалном смеру, нпр. 9 уместо 6 или 95 уместо 65,
- замењивање једне бројке двоцифреног броја, нпр. 63 уместо 68,

- погрешно читање и писање обе бројки, нпр. 67 уместо 45,
- када кажемо детету да броји до 5 , више пута неће схватити да је стигло до 5 и наставиће да броји,
- када кажемо детету да броји од 5 оно није способно да настави са бројањем од овог броја, већ мора да крене из почетка ,
- мешају знак + са знаком – и не могу правилно да користе ове или друге симболе- тешкоће у учењу и памћењу основних математичких једнакости, нпр. $1+2=3$,
- тешкоће у препознавању појмова „више од“ или „мање од“,
- често рачунају помоћу својих прстију,
- тешкоће у памћењу поступка или правила у рачунању- прескачу корак,
- приликом сабирања или одузимања почињу са десна на лево, уместо са лева на десно,
- тешкоће са разломцима и са ређањем бројева у праву колону,
- проблем са преношењем броја приликом сабирања и одузимања,
- неразумевање нумеричког низа или децимале,
- тешкоће приликом решавања основних математичких проблема у себи,
- нису способни за визуелизацију информације коју су чули, не разумеју изговорен или диктиран проблем,
- тешкоће у оријентацији, нпр. гледање на сат,
- тешкоће у примени математичких решења у свакодневном животу, нпр. колико ће укупно потрошити, враћање кусура, планирање буџета,

- проблем са мерењем количина,
- тешкоће у разумевању графикана, описе са бројевима или мапе.

Смернице за рад са децом која имају дискалкулију

- ученицима са дискалкулијом треба дати довољно времена и често понављати основне активности,
- дати предност усменом облику учења и проверавања,
- при обради новог градива користити ученикова искуства, прикладан конкретан материјал, примере и оглед,
- учење започните од конкретног, и кад буде време за то, према апстрактном,
- јасно објашњавати сваки корак и постављати ученику више питања, проверавати да ли је разумео,
- користити истовремено више различитих стимулуса (визуелне, аудитивне, тактилне),
- бројати конкретне материјале пре преласка на апстрактне, али тако да се полази од различитих елемената скупа,
- користити дидактички материјал,
- број чињеница које треба запамтити свести на минимум,
- користити штампани текст уместо писаног, уредити текст ако је то потребно (размак, подебљано, подвучено),
- наставну јединицу поделити на више мањих делова и дати ученику мањи број задатака,
- свако залагање, труд и напредак похвалити и наградити (Ронита Брида, 2009.),
- вежбе латерализације,

- оријентација у простору,
- усавршавање појмовног мишљења,
- именовање предмета, појава, бројева, слова,
- препознавање појмова и појава,
- писање бројева по реду,
- набрајање по реду унапред и уназад, сваког другог или трећег броја,
- усвајање појмова количине - већи, мањи..

Активности које родитељи могу да спроводе:

- кување - кувајте заједно са децом и тражите од њих да прочитају рецепт и припреме намирнице,
- супермаркет - нека помогне у куповини, одредите колико ствари можете да купите, које су то ствари и тражите од детета да их пронађе, можете вежбати и сабирање, одузимање, множење и дељење, упоређивање бројева, бројну количину, пребројавање,
- Бројеви - можете, током шетње, да на фасадама проналазите одређени број, нпр. 7, или на регистарским таблицама, памћење бројева телефона чланова породице.

Стални притисак одраслих и лоше вредновање од стране вршњака често узрокују доживљај фрустрације. Ово се може избећи истрајним радом. Увек треба имати на уму да није реч о детету које не жели или неће, него не може.

Идентификовање потреба деце са сметњама у развоју и њихових родитеља – препоруке

Рано откривање знакова који указују на склоност ка симптомима дислексије омогућиће предузимање одговарајућих мера и спровођење корективних интервенцијских активности од предшколског узраста па надаље.

Свако дете које има језичке тешкоће и тешкоће у усменој комуникацији или тешкоће у писаној комуникацији изискује посебну подршку. У чему се састоји ова посебна подршка?

- **Права, објективна и ефективна процена;** Тачна процена захтева сарадњу између наставника који раде са учеником у учионици и логопеда.

- **Одговарајућа, експлицитна и систематска специјалистичка интервенција;**

- **Изградња позитивне слике о себи;** Наставници ће својим ставовима и својим понашањем показати детету да га: охрабрују, хвале, слушају, разговарају са поштовањем. Порука вредности и посебности коју преноси наставник веома је важна у развоју хармоничне личности.

- **Развој мотивације.** Многа деца са дислексијом могу постати осетљива и рањива када уче, а посебно када су суочена са негативним исходима учења. Потребно им је много разумевања, позитивних оцена и похвала. Дете не само да жели да чује да је успело, већ и да то осети.

- **Развијање самопоштовања:**

- ✓ комуникација
- ✓ сигурност

- ✓ вежбање
- ✓ охрабрење
- ✓ стрпљење

- Обезбеђивање емоционалне сигурности

- Пружање подршке у учењу. Фокус треба да буде на постигнућу како би читање постало задовољство!

Неопходно је да родитељи деце са дислексијом знају:

- подржите га како бисте му помогли да одржи самопоштовање,
- слушајте свог сина или ћерку; сазнајте која метода функционише када је у питању учење;
- ако постоје потешкоће, делујте проактивно, покушавајте да пронађете креативне начине за решавање проблема; забележите његове успехе, истакните их и похвалите га!
- третирајте своје дете као јединствено, успешно
- помозите свом детету да развије своје јаче стране и таленте, како у учењу тако и у ваннаставним активностима;
- нека бира – одлучи да ли жели помоћ или не;
- помозите им да планирају, организују, буду свесни онога што уче и обнове градиво (нарочито када имају тестове);
- одржавајте блиски контакт са школом путем е-поште, постављајући распоред учења код куће или редовне састанке са наставницима;
- пратите његове успехе, истакните их и похвалите га!

- идентификујте начине да му помогнете да забележи своје идеје;
- помозите му да открије своје вештине у спорту, уметности, музици, механици итд.;
- организујте његове активности код куће;
- ојачајте његово самопоуздање;
- обезбедити оптималне услове за учење без ометања (мирно, тихо);

Родитељи, запамтите!

Шта је ваш главни циљ:

- да подржите своје дете, социјално и емоционално,
- да подржите своје дете када мора да се носи са тешким ситуацијама,
- да побољшате и развијете таленте, вештине и снаге вашег детета,
- идентификујте њихов стил учења (визуелни, слушни...),
- никада не упоређујте ваше дете са другом децом,
- ускладити интелектуални развој, учење, знање, са емоционалним развојем, комуникацијом са другима, срећом.

Наставници, не заборавите!

- родитеље треба посматрати као активне учеснике који дају вредан допринос образовању своје деце,
- родитељи треба да буду укључени у доношење одлука о својој деци,
- препознајте и вреднујте информације које дају родитељи,
- подела одговорности између родитеља и стручњака.

Позитивни односи између деце, родитеља и стручњака су кључ успеха!

Литература

- ¶ Лолі́, G. (2014). Динамика развития лекси́кона ко́д де́це мла́дше́го шко́льного возрас́та. *Специ́альная э́дукация и реабилитация*, 12(4), 441-453
- ¶ Лолі́ G. (2016). Рані показателі дислексі́ї і дисграфі́ї. *Докторська дисертація*. Універзитет у Београду - Факультет за спеці́альну е́дукацію і реабілітацію.
- ¶ Eklund, K., Torppa, M., Lyytinen, H. (2013). Early cognitive risk and protective factors in predicting dyslexia. In A. Fawcett, & K. Saunders (Eds.), *The Dyslexia Handbook 2013*, pp. 60-68. Great Britain: British Dyslexia Association
- ¶ Golubović S. (1998.). Дислексія. Універзитет у Београду - Факультет за спеці́альну е́дукацію і реабілітацію.
- ¶ Govedarica T. (2021.). *Практикум за процену і тртман деце са специ́фичним те́шко́цама у уче́њу шко́лских ве́штина*. Помо́ћ породици
- ¶ Milanković V- (2016.). Дефи́цит фоноло́гке свесно́сти ко́д деце са дислексі́јом і дисортографі́јом. *Докторська дисертація*. Універзитет у Београду, Факультет за спеці́альну е́дукацію і реабілітацію.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Овај Водич настао је у оквиру Еразмус + пројекта „Упознај ме да би ме научио“. Овај пројекат је финансиран уз подршку Европске комисије (пројекат „Упознај ме да би ме научио“ бр: 2021-2-RS01-KA210-SCH-000048967) . Ова публикација одражава искључиво ставове аутора, а Европска Комисија се не може сматрати одговорном за било какву употребу која може бити направљена од информација садржаних у њој. Водич представља промотивни инклузивни материјал и може се умножавати и копирати неограничено. Строго је забрањена продаја или било какво друго стицање материјалних добара на основу овог Водича.

Штампа:

Ученичка задруга „Повежимо се“, Школа са домом за ученике оштећеног слуха и говора „11. мај“

Јагодина 2023.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union